

Сергій Моїсєєв, завідувач науково-методичної лабораторії  
з фізичної культури та захисту Вітчизни  
Південноукраїнського регіонального інституту  
післядипломної освіти педагогічних кадрів  
м. Херсон

## ПОГЛЯДИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОБЛЕМУ ОСОБИСТІСНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

*У статті вивчається ставлення вчителів фізичної культури й адміністрації загальноосвітніх шкіл до ідеї впровадження особистісно орієнтованого підходу у процес фізичного виховання школярів. Аналізується наявність у професійній діяльності вчителів фізичної культури спеціальних прийомів, форм, методів, які надають процесу фізичного виховання учнів ознак особистісної спрямованості.*

**Актуальність теми.** Кардинальні зміни, які відбулися на початку 90-х років XX століття у політичному, економічному та духовному житті України не минули і національну систему загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України спільно з Академією педагогічних наук, враховуючи такі найбільш важливі загальноосвітні тенденції, як глобалізація та перехід від індустріального виробництва до науково-інформаційних технологій, почали лобювати в уряді та Верховній Раді ідею особистісної орієнтації національної системи освіти [5].

Ця робота дала певні результати: були прийняті відповідні нормативно-законодавчі акти, зміст яких декларує перехід від авторитарної, традиційної, знанневої до особистісно орієнтованої парадигми освіти; у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння отримувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності; у процесі фізичного виховання замість одного критерію оцінювання (тільки нормативний показник) з'являється комплексна оцінка, яка виставляється з урахуванням не тільки нормативного показника, але й техніки виконання фізичної вправи та рівня теоретичних знань, що дає змогу недостатньо фізично обдарованим учням отримувати більш високі оцінки.

Але незважаючи на досягнуті результати, реальний рівень особистісної орієнтації як загальної середньої освіти, так і системи фізичного виховання школярів, на думку І. Бега, М. Дугчака, В. Кременя, Н. Фролової [1; 3; 5; 8], ще залишається на недостатньому рівні.

**Аналіз останніх публікацій.** Різноманітні аспекти реалізації ідеї особистісно орієнтованого підходу у практиці фізичного виховання школярів досліджували Л. Архипова, О. Дубогай, О. Короткова, Н. Фролова, Б. Шиян [2; 4; 8; 9], але на сьогодні ще залишається недостатньо вивчене ставлення вчителів фізичної культури до особистісно орієнтованої парадигми освіти. Зважаючи на це, **метою статті** є аналіз поглядів вчителів фізичної культури на проблему особистісної орієнтації системи фізичного виховання старшокласників.

**Виклад основного матеріалу.** Працюючи над досягненням поставленої мети, нами з 2005 до 2007 р. було проведено соціологічне дослідження, в якому взяли участь 487 вчителів фізичної культури з Херсонської, Донецької та Кіровоградської областей. Для цього була розроблена анкета, яка складалася зі вступної, основної і демографічної частини й передбачала відповіді на відкриті, напіввідкриті та закриті запитання. Питання основної частини анкети, своєю чергою, були розбиті на дві групи. Перша група питань характеризувала обізнаність і бажання вчителів фізичної культури та адміністрації школи впроваджувати особистісно орієнтований підхід у практику фізичного виховання школярів, а друга – вивчала наявність у педагогічному інструментарії вчителя фізичної культури спеціальних прийомів, форм, методів, які надають процесу фізичного виховання учнів особистісної спрямованості.

Соціологічне дослідження дало такі дані.

Так, на запитання “Чи цікавить Вас інформація, присвячена проблемам реалізації особистісно орієнтованого підходу у практиці фізичного

## ПОГЛЯДИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОБЛЕМУ ОСОБИСТІСНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

виховання школярів”? вчителі фізичної культури відповіли так: 73,8% – завжди цікавляться даною інформацією; 16,6% – мало цікавляться; 9,5% – було складно відповісти на це запитання; а тих, хто зовсім не цікавиться особистісно орієнтованим підходом, взагалі не зайшлося.

З'ясувавши ступінь зацікавленості вчителів фізичної культури до особистісно орієнтованою парадигмою освіти, було уточнено: через які джерела вони задовольняють свою інформаційну потребу у сфері особистісно орієнтованого підходу до фізичного виховання школярів? Результати анкетування засвідчили, що 29,7% фахівців з фізичного виховання отримують інформацію з літератури; 26,1% – зі спілкування з колегами; 34,5% – з курсів та семінарів і 9,5% – з телебачення та Інтернету.

Наступне питання анкети стосувалося необхідності для сучасного вчителя фізичної культури володіти методикою реалізації особистісно орієнтованого підходу у практиці фізичного виховання школярів. Так, фахівців з фізичного виховання запитали: “Як Ви думаєте, чи потрібно до програми (пере)підготовки вчителя включити питання, пов'язані з організаційно-методичним забезпеченням особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі навчального закладу?”. Зокрема, “Так” відповіли 94,8% вчителів, а “Ні” сказали 5,2%.

Продовжуючи розпочате опитування, вчителям фізичної культури було задане таке питання: “Чи є у Вас бажання впроваджувати особистісно орієнтований підхід у власній педагогічній діяльності?”. Узагальнюючи відповіді респондентів, потрібно відзначити, що у 92,6% педагогів є бажання, і лише у 7,4 – немає.

З'ясувавши ставлення фахівців з фізичного виховання до особистісно орієнтованого підходу, виникає питання, а чи приділяє адміністрація навчальних закладів достатньо уваги гуманізації, демократизації та особистісній орієнтації навчально-виховного середовища у школи. З огляду на зазначене, вчителям фізичної культури було задане таке питання: “Чи розглядалася проблема впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес Вашого навчального закладу на педагогічних нарадах та методичних об'єднаннях?” 79,4% педагогів відповіли “Так”, а 20,6% – переконані, що “Ні”.

Таким чином, резюмуючи перший пул питань анкети, складається враження, що у національній системі загальної середньої освіти з особистісною орієнтацією фізичного виховання

школярів все добре, але відповіді вчителів фізичної культури на питання другої частини анкети переконують нас у протилежному.

Так, досить несподівані дані були отримані при визначенні ступеня володіння вчителями фізичної культури основним понятійним апаратом особистісно орієнтованої парадигми освіти.

При визначенні методологічного підґрунтя діагностичної складової даного дослідження були проаналізовані погляди провідних науковців на сутність поняття “особистісно орієнтований підхід” [6]. Результати аналізу засвідчили, що до його найбільш суттєвих ознак належать суб'єкт-суб'єктний характер взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу; постановка учня в центр педагогічного процесу з максимальним урахуванням його задатків, здібностей, потенцій, схильностей, талантів, потреб, мотивів, суб'єктивного досвіду, системи цінностей та переконань; демократичний стиль вчителя, який передбачає визнання, розуміння, прийняття особистості дитини, використання у переважній більшості діалогічних форм спілкування, врахування обґрунтованих думок учнів при плануванні та реалізації процесу фізичного виховання на практиці, заняття позиції консультанта дитини у питаннях фізичного саморозвитку, самовиховання та самобудівництва; створення максимально сприятливих умов для розвитку творчості та індивідуальності учня.

Таким чином, якщо вчитель у своїй відповіді правильно описував хоча б одну з виділених ознак, то вважалось, що це повна відповідь, а якщо відповіді були прив'язані лише до індивідуалізації, диференціації фізичного виховання школярів без надання дитині суб'єктних повноважень – то це кваліфікувалось, як часткова відповідь. Наприклад, такі відповіді вчителів, як “Це сприймання навчального процесу як “суб'єкт-суб'єктного”. Учень є не об'єктом, а є суб'єктом навчання, який має певний досвід”, “Це педагогічна технологія навчання, що створює умови для забезпечення власної навчальної діяльності школярів, врахування їх індивідуальних особливостей” – відносились до повних, а такі відповіді як, “Це індивідуальний підхід до учнів з різним станом фізичної підготовки та здоров'я”, “Це підхід у вихованні до кожного окремо, враховуючи його фізичні та інтелектуальні здібності”, “Це диференційований підхід до школярів, впровадження методу колового тренування” – були віднесені до категорії неповних.

Ознайомившись з логікою та критеріями

## ПОГЛЯДИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОБЛЕМУ ОСОБИСТІСНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

оцінювання, давайте подивимось, як вчителі фізичної культури розуміють сутність поняття “особистісно орієнтований підхід до фізичного виховання учнів”? Отримані результати засвідчили, що тільки 13,3% респондентів розуміють сутність даного поняття, 51,4% – ототожнюють його з індивідуальним або диференційованим підходами, а 35,3% вчителів взагалі не змогли надати будь-яку відповідь.

Як видно з результатів анкетування, незважаючи на користування вчителями фізичної культури методичною літературою, спілкування з колегами, відвідування курсів та семінарів, розгляд проблеми на шкільних педагогічних нарадах та методичних об'єднаннях, вони не мають системного та комплексного уявлення про сутність особистісного підходу до навчання та виховання школярів.

З'ясувавши рівень обізнаності вчителів фізичної культури у сутності особистісно орієнтованої парадигми освіти, давайте, перейдемо до вивчення їх педагогічної діяльності через призму використання ними у процесі фізичного виховання школярів спеціальних прийомів, форм, методів, які надають йому ознак особистісної спрямованості.

До такого методичного інструментарію з повним правом можна віднести стимулювання суб'єктності школярів у фізкультурно-спортивній діяльності. З огляду на це педагогам були задані такі питання:

1. Чи вимагаєте Ви, щоб кожний старшокласник визначився з метою фізичного самовиховання на семестр, рік та розробив для її досягнення відповідну методику, яку можна використовувати на уроках фізичної культури? “Так” – відповіді 22,2% респондентів; “Ні, але хотіли б” – 66,6%, “Ні” – 11,2%.

2. Чи виділяєте Ви старшокласникам час на уроках фізичної культури для занять за індивідуальними програмами фізичного самовдосконалення? Відповіді вчителів на це запитання розподілилися так: виділяють – 23,1% педагогів; виділяють, але дуже рідко – 45,7%; не виділяють – 32,2%.

3. Чи отримують учні на Ваших уроках фізичної культури творчі завдання? 12,8% вчителів не задають творчих завдань протягом навчального року, 66,6% педагогів дуже рідко використовують методичні прийоми для розвитку творчих здібностей та 20,5% вчителів систематично задають учням творчі завдання.

Аналізуючи цю групу відповідей, хочеться зосередити увагу освітян України на таких показових моментах: 77,8% вчителів фізичної

культури у власній педагогічній діяльності не пропонують старшокласникам визначитись з особистісно значимою метою фізичного самовдосконалення та розробити для її досягнення відповідну методику; 77,9% вчителів на уроках фізичної культури або взагалі не виділяють, або виділяють дуже рідко старшокласникам час для занять за індивідуальними програмами фізичного самовдосконалення; приблизно 79,4% фахівців з фізичного виховання систематично не працюють над розвитком творчих здібностей старшокласників на уроках з фізичної культури.

Як показують дослідження І. Беха, О. Пехоти, І. Якіманської, [1; 7; 10] та ін., не менш важливою складовою особистісно орієнтованого підходу, ніж суб'єкт-суб'єктні стосунки між учасниками педагогічного процесу, є створення умов для розвитку рефлексивних здібностей школярів. Ми поділяємо переконання досвідчених науковців та вважаємо, що не можна казати ні про яку особистісну орієнтацію фізичного виховання учнів, якщо немає з боку вчителя постійного стимулювання процесів самопізнання, самооцінки, самовизначення, самоаналізу та самокорекції кожної дитини у фізкультурно-спортивній діяльності.

Тож, з огляду на зазначені вище аргументи, вчителям фізичної культури були задані такі запитання:

1. Чи розвиваєте Ви рефлексивні здібності старшокласників на уроках фізичної культури? Відповіді респондентів на це запитання розподілилися наступним чином: 5,4% – систематично розвивають рефлексивні здібності старшокласників та змогли пояснити, яким чином вони це роблять; 54% – стверджують, що вони систематично розвивають рефлексивні здібності школярів, але не змогли назвати педагогічні прийоми, за допомогою яких це здійснюється; 32,4% – дуже рідко розвивають рефлексивні здібності школярів та 8,1% – ніколи не працюють у цьому напрямі.

2. Чи відстежують старшокласники на Ваших уроках динаміку особистісних змін у власному фізичному стані за найбільш важливими для них критеріями та систематично занотовують отримані результати у спеціальних зошитах? 29,2% вчителів вважають, що учні з класів, де вони проводять уроки фізичної культури, не відстежують динаміку особистісних змін; 34,1% вчителів вважають, що – відстежують 1 – 2 рази на рік, а 36,5% педагогів вважають, що систематично відстежують.

3. Чи створюєте Ви на уроках фізичної

## ПОГЛЯДИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОБЛЕМУ ОСОБИСТІСНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

культури умови для самопізнання та адекватної самооцінки старшокласниками власного Я-фізичного? 2,5% вчителів відповіли, що ніколи не створюють зазначені умови; 53,8% вчителів відповіли “Дуже рідко” та 43,5% педагогів зазначають, що систематично це роблять.

Аналізуючи погляди вчителів на проблему розвитку рефлексивних здібностей старшокласників, потрібно загострити увагу педагогічної громади на таких важливих моментах:

- Хоча більшість вчителів (59,4%) зазначають, що вони розвивають рефлексивні здібності школярів у процесі фізичного виховання, але на прохання конкретизувати свою відповідь та назвати педагогічний інструментарій, за допомогою якого вони це роблять – 54% не змогли цього зробити.

- Переважна більшість респондентів (63,3%) вважають, що діти, в яких вони проводять уроки фізичної культури, або взагалі не мають особистісно значущих критеріїв власного фізичного стану та не відстежують динаміку змін за ними, або це роблять дуже рідко.

- 56,3 % вчителів стверджують, що вони взагалі не створюють або створюють дуже рідко умови для самопізнання та адекватної самооцінки учнями власного Я-фізичного.

Досліджуючи ставлення вчителів фізичної культури до особистісної орієнтації процесу фізичного виховання школярів, неможливо не оминати проблему стилю педагога, який є своєрідним каталізатором фізичного саморозвитку, самовиховання, самобудівництва учнів. Враховуючи цю думку, вчителям фізичної культури було задане наступне питання: “Визначите Ваш стиль педагогічної діяльності на уроках фізичної культури?”. Переважна більшість вчителів 75,6% позиціонують свій педагогічний стиль як демократичний, а 14,6% та 9,7% як авторитарний та ліберальний – відповідно.

З огляду на те, що особистісно орієнтованим процес фізичного виховання школярів можна зробити лише за умов демократичного стилю педагога, у вчителів запитали: “Чи вивчаєте Ви інтереси та уподобання школярів (анкети, колективне обговорення) щодо змісту фізичного виховання, щоб врахувати отримані результати при плануванні процесу фізичного виховання на наступний рік?”. Були отримані такі результати: 77,7% педагогів відповіли “Так”, і лише 22,3% – “Ні”.

Таким чином, вивчивши погляди вчителів фізичної культури на проблему особистісної орієнтації системи фізичного виховання старшокласників, можна зробити **висновки**:

У переважній більшості вчителі фізичної культури позиціонують себе як педагогів-демократів, які враховують думки та погляди учнів на побудову шкільної системи фізичного виховання. Вони, як правило, завжди цікавляться проблемами особистісно орієнтованої освіти, використовуючи для цього різноманітні джерела інформації; мають бажання впроваджувати ідеї гуманізму та демократії у процес фізичного виховання учнів; позитивно ставляться до поглиблення власної теоретико-методичної підготовки у даному напрямі та мають підтримку з боку адміністрацій шкіл на шляху особистісної орієнтації фізичного виховання школярів (проблема розглядалась на педагогічних нарадах).

Але незважаючи на це, фахівці з фізичного виховання у своїй більшості не розуміють сутності особистісно орієнтованого підходу, який часто ототожнюють з індивідуальним або диференційованим підходами. Вони, як правило, недостатньо використовують на уроках фізичної культури потенціал творчих завдань для розвитку індивідуальності кожної дитини та не організовують особистісно значиму фізкультурно-оздоровчу діяльність учнів з фізичного самовдосконалення. Також потрібно відзначити, що значний відсоток вчителів фізичної культури не приділяють достатньо уваги на уроках фізичної культури розвитку рефлексивних здібностей старшокласників та не можуть назвати педагогічний інструментарій, за допомогою якого ефективно розв’язують завдання даного характеру.

Отже, проведене дослідження, потребує логічного продовження у частині вивчення поглядів старшокласників на традиційну систему фізичного виховання у загальноосвітній школі.

1. Бех І.Д. *Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання.* – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

2. Дубогай О.Д. *Особистісно-орієнтовані підходи у фізичному вихованні школяра // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Фізична культура, спорт та здоров’я нації”.* – Вінниця. – 1998. – С. 32 – 36.

3. Дутчак М. *Комплекс тестування “Крок до здоров’я – шлях до гуманізації фізичного виховання школярів” // Фізичне виховання в школі.* – 2005. – №6. – С. 15 – 16.

4. Короткова Е., Архипова Л. *Обучение двигательным действиям в условиях организации продуктивных взаимодействий*

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І ТЕХНІКИ

- (ученик-ученик). // *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*. – 2002. – №4. – С. 21 – 23.
5. Кремень В.Г. Якісна освіта в контексті загально цивілізаційних змін // *Педагогіка і психологія*. – 2007. – № 2/55. – С. 5 – 17.
6. Моїсєєв С.О. Сутність особистісно орієнтованого підходу в сучасній психолого-педагогічній науці // *Таврійський вісник освіти*. – 2005. – №4. – С. 74 – 79.
7. Пехота О.М., Старєва А.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: Монографія. – 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв: Вид-во “Іліон”, 2006. – 272 с.
8. Фролова Н.О. Особистісно зорієнтований підхід у фізичному вихованні молодших школярів: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – 190 с.
9. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
10. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения // *Вопросы психологии*. – 1995. – №2 – С. 31 – 41.

Людмила Сидорчук, докторант

Національного педагогічного університету  
імені М.П. Драгоманова  
м. Київ

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І ТЕХНІКИ

Дана стаття є розвитком і узагальненням вітчизняних та зарубіжних методологічних підходів до людини і техніки, концепцій її автоматизації й проектування в психології праці, інженерній психології та ергономії.

**Постановка проблеми:** Розв’язання проблем гармонізації відносин у системі “людина – техніка – середовище” багато в чому ґрунтувалося на загальних підходах до людини і техніки як методологічних підставах до аналізу їх взаємодії. Залежно від тих аспектів, які вивчалися, підходи до взаємодії людини і техніки визначалися по-різному: як підходи до розуміння ролі людини в системах управління або як підходи до аналізу систем “людина – машина”. Різноманіття й різномірність підходів і концепцій вимагають постановки проблем узагальнювального характеру зі створення нових методологічних підходів до людини і техніки для сучасних технічних комплексів, які враховують їх основні системні властивості.

**Мета статті:** дослідити теоретичний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців щодо методологічних підходів розв’язання проблем гармонізації відносин у системі “людина – техніка – середовище”.

**Виклад основного матеріалу:** На початковому етапі розвитку інженерної психології, у 40 – 50-х роках, був поширений так званий машиноцентричний підхід, який характеризували як підхід “від машини (техніки) до людини”. У цьому підході – відзначає Б.Ф. Ломов – “людина

розглядається як проста ланка системи; функціонування цієї ланки досліджується у плані тих схем, принципів і методів, які розроблені для опису й аналізу технічних систем. Головне завдання дослідження, що витікає з машиноцентричного підходу, – визначення “вхідних” і “вихідних” характеристик людини” [9, 33].

Як позитивні аспекти використання машиноцентричного підходу Н.Д. Завалова, Б.Ф. Ломов, В.А. Пономаренко вважали розвиток точних методів в психології і виявлення деяких суттєвих моментів діяльності людини-оператора: з одного боку, його обмежень і, з іншого, переваг перед автоматом, що, безумовно, сприяло розв’язанню деяких завдань автоматизації.

Проте з розвитком інженерно-психологічних досліджень усе більше виявлялася обмеженість машиноцентричного підходу. Так, було виявлено, що наведені вище характеристики людини-оператора багато в чому залежать від структури його діяльності, особистісних характеристик, рівня професійної готовності, працездатності, психологічного стану. Тому виникла необхідність створення принципово нового підходу до аналізу систем “людина – машина”, який би більш повно